ARENGURIIKIDE SUHTES KOHALDATAV KAUBANDUSKORD

Käesolevas teabelehes selgitatakse, kuidas ELi arengupoliitikas rõhutatakse kaubanduse tähtsust ja keskendutakse kõige enam abi vajavatele riikidele Maailma Kaubandusorganisatsiooni reeglitele vastavate kavade kaudu. Selles tutvustatakse üldiste tariifsete soodustuste kava, mis on kauplemiskord, millega antakse arenguriikidele eelisjuurdepääs ELi turule vähendatud tollitariifide kaudu. Samuti kirjeldatakse, kuidas majanduspartnerluslepingutega tagatakse Aafrika, Kariibi mere ja Vaikse ookeani piirkonna riikide kaubanduslik sooduskohtlemine.

ÕIGUSLIK ALUS

Euroopa Liidu toimimise leping (ELi toimimise leping):

— artikli 3 kohaselt kuulub ühine kaubanduspoliitika ELi ainupädevusse;

— artiklis 207 on sätestatud, et Euroopa Parlament ja Euroopa Liidu Nõukogu võtavad kaasseadusandjatena vastu ühise kaubanduspoliitika rakendamisega seotud õigusaktid (kasutades seadusandlikku tavamenetlust, mis võimaldab Euroopa Parlamendil ja nõukogul võtta õigusakte vastu ühiselt ja võrdsetel alustel);

— artiklis 218 on sätestatud, et selleks, et EL saaks sõlmida rahvusvahelisi lepinguid, sealhulgas majanduspartnerluslepinguid, on vaja Euroopa Parlamendi nõusolekut, ning selles on sätestatud Euroopa Parlamendi õigus viivitamatule ja täielikule teavitamisele kõigil menetluse etappidel.

ELI KAUBANDUS JA ARENG

Komisjoni 2012. aasta teatis „Kaubandus, majanduskasv ja areng. Kaubandus- ja investeerimispoliitika kohandamine kõige enam abi vajavate riikide vajadustele“ tähistas liidu kaubandus- ja arengupoliitika olulist muutust. Teatises seati kaubandus küll endiselt arengustrateegiate keskmesse, kuid samas rõhutati kasvavat vajadust arengumaid eristada, et keskenduda neile, kes abi kõige rohkem vajavad, püüdes ühtlasi suurendada kaubandus- ja arengupoliitika koostoimet.

Mitmepoolsel tasandil toetab EL 2001. aastal Dohas algatatud Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) arengukava. 2015. aasta oktoobris ratifitseeris liit kaubanduse lihtsustamise lepingu, mis sõlmiti Balil toimunud üheksandal WTO ministrite konverentsil ning on eriti oluline arenguriikide ja merepiirita riikide jaoks. Abu Dhabis toimunud WTO 13. ministrite konverentsil (2024) võeti vastu otsus hõlbustada vähim arenenud riikide nimekirjast väljaarvamist ja tagada sujuv üleminekuperiood.

2007. aastal võttis EL vastu kaubandusabi strateegia, mida viimati ajakohastati 2017. aastal, et viia see kooskõlla ÜRO 2030. aasta kestliku arengu tegevuskava, Euroopa arengukonsensuse ja ELi üldise strateegiaga. ELi kaubandusabi 2023. aasta eduaruandes kinnitati, et EL ja selle liikmesriigid on maailma juhtivad kaubandusabi

andjad, kes andsid 2020. aastal selleks 23 miljardit eurot. Järgnevatel aastatel on abi antud ligikaudu 18,5 miljardit eurot aastas, nagu ka pandeemiale eelnenud aastatel. See moodustab kõigist kahe- ja mitmepoolsetest allikatest pärit kaubandusabi vahenditest 42%, mis on 2018. aasta 33%-ga võrreldes oluline kasv. Ametliku arenguabi saamise tingimustele vastavad ligikaudu 140 riiki ja territooriumi.

ÜLDISTE TARIIFSETE SOODUSTUSTE KAVA

ELi üldiste tariifsete soodustuste kava (GSP) eesmärk on hõlbustada arenguriikide ja -territooriumide juurdepääsu ELi turule, vähendades nende kaupade tollitariife.

Alguses andis EL ühepoolsed tariifsed soodustused selleks, et arengumaad saaksid täiendavat eksporditulu, mida nad võiksid investeerida oma kestlikusse arengusse. 2012. aasta GSP reformiga suunati kava eeskätt vähim arenenud riikidele, kes vajavad abi kõige rohkem. Samas säilitati kava kolm komponenti: standardne GSP, GSP+ ja algatus „Kõik peale relvade".

GSP kava pidi algselt lõppema 2023. aasta detsembris, kuid seda pikendati 2027. aasta detsembrini. Euroopa Parlament kiitis 28. aprillil 2026 heaks muudetud reeglid, mida hakatakse kohaldama alates 2027. aastast. Uue määrusega toetatakse jätkuvalt soodustatud riikide kestlikku majanduslikku, sotsiaalset ja keskkonnaalast arengut, sealhulgas hea valitsemistava ja inimõiguste austamist, ning selle peamine eesmärk on vaesuse kaotamine.

A. Standardne GSP

Standardne GSP on autonoomne kauplemiskord, mille raames EL võimaldab teatavatele välisriikide kaupadele mittevastastikusel alusel sooduspääsu ELi turule, kasutades vähendatud tollitariife või nulltariifi.

Abikõlblikkuse kriteeriumid standardse GSP raames – millega vähendatakse tollimakse ligikaudu 66%-l kõigist tariifiridadest – muudeti rangemaks, et see kava hõlmaks ainult kõige haavatavamaid, väikese ja keskmisest väiksema sissetulekuga riike. Selle tulemusena vähenes abisaajate rühm märgatavalt, 2016.–2017. aastal 176 riigilt 23-le. Riigid, mille Maailmapank on liigitanud suure või keskmisest suurema sissetulekuga riikide hulka, on järk-järgult kavast välja jäetud. Alates 2025. aastast saavad GSP kavast kasu 11 riiki. Kõik riigid, kes allkirjastavad ja ratifitseerivad ELiga vabakaubanduslepingu, kaotavad automaatselt eeliskohtlemise õiguse, olenemata oma arengutasemest.

B. GSP+

GSP+ on stimuleeriv erikord, millega pakutakse tollitariifide kaotamist haavatavatele riikidele, kes on ratifitseerinud ja rakendanud inimõiguste ja töötajate õiguste, keskkonna ja hea valitsemistavaga seotud rahvusvahelised konventsioonid. Selle raames kohaldatakse tollimaksu nullmäära ligikaudu 66%-l tariifiridadest, mis on hõlmatud GSP standardkorraga. Erikorda kohaldatakse haavatavaks loetavate arenguriikide suhtes. Selle kohaldamise tingimuseks on seatud, et riik oleks ratifitseerinud 27 kestlikku arengut käsitlevat rahvusvahelist konventsiooni, sealhulgas põhilised inimõiguste konventsioonid, tööõiguste konventsioonid, teatavad keskkonnakaitse konventsioonid ning konventsioonid uimastite ebaseadusliku tootmise ja nendega kaubitsemise kohta, ja rakendaks neid. Kui riik neid tingimusi ei

täida, siis tariifisoodustused peatatakse. Soodustuste saajate nimekirjas on kaheksa riiki.

C. Algatus „Kõik peale relvade"

Algatusega „Kõik peale relvade" on vähim arenenud riikide kõigile toodetele peale relvade ja laskemoona piiramata ajaks tagatud tollimaksu- ja kvoodivaba turulepääs. 2025. aastal hõlmab algatus 46 riiki, millest 33 asuvad Aafrikas, üheksa Aasias, kolm Vaikse ookeani piirkonnas ja üks (Haiti) Kariibi mere piirkonnas. Eeldatakse, et lähiaastatel arvatakse mitmed algatusest „Kõik peale relvade" abi saanud riiki vähim arenenud riikide nimekirjast välja.

MAJANDUSPARTNERLUSLEPINGUD

Majanduspartnerlusleping on ELi ning Aafrika, Kariibi mere ja Vaikse ookeani piirkonna riikide vaheline kaubandus- ja arenguleping. Sellest sai 2000. aasta Cotonou lepingu alusel peamine vahend sellise kaubanduse edendamiseks. 2023. aastal kinnitasid EL, selle liikmesriigid ning 77 Aafrika, Kariibi mere ja Vaikse ookeani piirkonna riikide organisatsiooni liiget majanduspartnerluslepingute olulisust ja seda, kui tähtis on tagada Samoa lepinguga (mida on ajutiselt kohaldatud alates 1. jaanuarist 2024) partnerluse järjepidevus. Majanduspartnerluslepingud on eraldiseisvad arengukesksed kaubanduslepingud, mis tuginevad Samoa lepingu olulistele osadele. Majanduspartnerluslepingud on kavandatud WTO nõuetele vastavaks ning need asendavad järk-järgult ELi ühepoolse sooduskaubandusrežiimi – üldiste tariifsete soodustuste kava. Kokku on sõlmitud kaheksa majanduspartnerluslepingut, mis hõlmavad 33 riiki. 2016. aasta määrusega kehtestati turulepääsu kord Aafrika, Kariibi mere ja Vaikse ookeani piirkonna riikidest pärit toodetele.

A. Majanduspartnerlusleping Kariibi mere piirkonna riikidega

Kariibi mere piirkonna foorumi (CARIFORUM) majanduspartnerlusleping, mis allkirjastati 2008. aasta oktoobris ja mille Euroopa Parlament kiitis heaks 25. märtsil 2009, oli esimene piirkondlik majanduspartnerlusleping. See hõlmab 14 Kariibi mere piirkonna riiki. Leping kehtib praegu ajutiselt ja selle ühised institutsioonid kohtuvad korrapäraselt alates 2010. aastast. Leping vaadatakse läbi iga viie aasta järel. Esimene läbivaatamine toimus 2015. aastal. Majanduspartnerluslepingu rakendamise ja mõju sõltumatu järelhindamine tehti 2014. ja 2021. aastal. Läbirääkimised konkreetsete geograafiliste tähiste kaitset käsitlevate lepingute üle on käimas. Üksikasjalikuma teabe saamiseks vt ELi kaubandussuhted Kariibi mere piirkonna riikidega.

B. Majanduspartnerluslepingud Lääne-Aafrika riikidega

2014. aasta veebruaris viidi lõpule ELi ning 16 Lääne-Aafrika riigi, Lääne-Aafrika riikide majandusühenduse (ECOWAS) ja Lääne-Aafrika majandus- ja rahaliidu vahel peetud läbirääkimised piirkondliku majanduspartnerluslepingu üle. Kõik ELi liikmesriigid ja 15 Lääne-Aafrika riiki, välja arvatud Nigeeria, on majanduspartnerluslepingule alla kirjutanud. Majanduspartnerluslepingu ajutiseks kohaldamiseks peavad kõik Lääne-Aafrika riigid lepingule alla kirjutama ja vähemalt kaks kolmandikku neist peavad selle ratifitseerima.

Côte d'Ivoire kirjutas kahepoolsele majanduspartnerluse vahelepingule alla 26. novembril 2008. aastal ja Ghana tegi sama 28. juulil 2016. Euroopa Parlament

andis 1. detsembril 2016. aastal oma nõusoleku ja praegu kohaldatakse mõlemat vahelepingut ajutiselt. Ghana ja EL kinnitasid Ghana esitatud täieliku turulepääsu pakkumise ja ajakava. Ghana alustas 2020. aastal oma turu liberaliseerimist ELi toodete jaoks. See protsess tuleb lõpule viia 2029. aastaks. 2024. aasta jaanuaris liberaliseeris Côte d'Ivoire veelgi tariife ning suurendas jõupingutusi ELiga toimuva kahepoolse kaubavahetuse arendamiseks ja mitmekesistamiseks, kusjuures tariifide liberaliseerimise viiest etapist viimased kaks on kavandatud 2026. ja 2029. aastaks. Üksikasjalikuma teabe saamiseks vt ELi kaubandussuhted Lääne-Aafrikaga.

C. Majanduspartnerlusleping Kesk-Aafrika riikidega

Kesk-Aafrika riikidest oli Kamerun ainus, kes allkirjastas ELiga majanduspartnerluse vahelepingu, mida hakati ajutiselt kohaldama 4. augustil 2014, pärast seda, kui Euroopa Parlament 2013. aasta juunis oma nõusoleku andis.

EL peab Kesk-Aafrika riikide piirkondlike organisatsioonidega läbirääkimisi teiste Kesk-Aafrika riikide kaasamise üle, kuid piirkondlikku majanduspartnerluslepingut ei ole veel allkirjastatud. Üksikasjalikuma teabe saamiseks vt ELi kaubandussuhted Kesk-Aafrikaga.

D. Majanduspartnerlusleping Ida- ja Lõuna-Aafrika riikidega

Ida- ja Lõuna-Aafrika hõlmab India ookeani saari (Komoorid, Madagaskar, Mauritius ja Seišellid), Aafrika Sarve riike (Djibouti, Etioopia, Eritrea ja Sudaan) ja mõnda Lõuna-Aafrika riiki (Malawi, Sambia ja Zimbabwe).

2009. aastal allkirjastasid majanduspartnerluslepingu Madagaskar, Mauritius, Seišellid ja Zimbabwe. Lepingut on ajutiselt kohaldatud alates 2012. aasta 14. maist. Euroopa Parlament andis nõusoleku 17. jaanuaril 2013. Leping on avatud ka teistele piirkonna riikidele. Komoorid allkirjastasid majanduspartnerluslepingu 2017. aasta juulis ja hakkasid seda kohaldama 7. veebruaril 2019. Käivad läbirääkimised majanduspartnerluslepingu kohaldamisala laiendamise üle, et hõlmata kõik kaubandusega seotud küsimused, kaasa arvatud kaubanduse ja kestliku arengu seos, ning moodustada kodanikuühiskonna ja parlamentide nõuandeorganid. 15. läbirääkimisvoor toimus 2025. aasta märtsis Brüsselis. Üksikasjalikuma teabe saamiseks vt ELi kaubandussuhted Ida- ja Lõuna-Aafrikaga.

E. Majanduspartnerlusleping Ida-Aafrika Ühendusega

Ida-Aafrika Ühendusse kuuluvad Burundi, Keenia, Rwanda, Tansaania, Uganda ja alates 2016. aastast Lõuna-Sudaan. 16. oktoobril 2014. aastal viidi piirkondliku majanduspartnerluslepingu läbirääkimised edukalt lõpule. Keenia ja Rwanda allkirjastasid ELi liikmesriikide ja ELiga majanduspartnerluslepingu 1. septembril 2016. Piirkondlikku majanduspartnerluslepingut ei ole siiski ajutiselt kohaldama hakatud, kuna lepingut ei ole allkirjastanud ega ratifitseerinud kõik Ida-Aafrika Ühenduse liikmed, mis on selle kohaldamise tingimus.

2021. aasta veebruaris otsustati Ida-Aafrika Ühenduse riigipeade korralisel tippkohtumisel lubada üksikutel Ida-Aafrika Ühenduse riikidel rakendada ELi ja Ida-Aafrika Ühenduse majanduspartnerluslepingut muutuva geomeetria põhimõtte alusel kahepoolselt. Keenia jätkas ELiga läbirääkimisi, mille eesmärk oli kohandada ELi ja Ida-Aafrika Ühenduse majanduspartnerluslepingut individuaalseks rakendamiseks. ELi ja Keenia majanduspartnerlusleping jõustus 1. juulil 2024 pärast seda, kui

Euroopa Parlament andis 29. veebruaril 2024 oma nõusoleku. ELi ja Keenia esimene ühisnõukogu kohtumine ministrite tasandil toimus 12. mail 2025 Nairobis. Kahepoolne majanduspartnerlusleping jääb avatuks ka teistele Ida-Aafrika Ühenduse partnerriikidele. Üksikasjalikuma teabe saamiseks vt ELi kaubandussuhted Ida-Aafrika Ühendusega.

F. Majanduspartnerlusleping Lõuna-Aafrika Arenguühendusega (SADC)

EL ja SADC majanduspartnerluslepingu rühm (kuhu kuulub SADC 15st liikmest kuus: Botswana, Lesotho, Mosambiik, Namiibia, Svaasimaa ja Lõuna-Aafrika Vabariik) allkirjastasid lepingu 2016. aasta juunis. See jõustus ajutiselt 2016. aasta oktoobris pärast seda, kui Euroopa Parlament andis sama aasta septembris oma nõusoleku. Mosambiigi puhul algas ajutine kohaldamine 4. veebruaril 2018 pärast seda, kui riik oli lepingu ratifitseerinud. 18. novembril 2022 alustasid EL ja Angola läbirääkimisi kestlike investeeringute hõlbustamise lepingu üle. Euroopa Parlament andis oma nõusoleku lepingu sõlmimiseks 7. veebruaril 2024. ELi ja Angola vaheline kestlike investeeringute hõlbustamise leping jõustus 1. septembril 2024. See on esimene ELi leping, mis käsitleb investeeringute hõlbustamist. EL ja Angola teevad tööd selle nimel, et kestlike investeeringute hõlbustamise leping rakendada. 20. novembril 2025 allkirjastasid EL ja Lõuna-Aafrika esimese puhta kaubanduse ja keskkonnasäästlike investeeringute partnerluse. Üksikasjalikuma teabe saamiseks vt ELi kaubandussuhted Lõuna-Aafrika Arenguühendusega.

G. Majanduspartnerlusleping Vaikse ookeani piirkonna riikidega

Euroopa Parlament andis oma nõusoleku ELi ja Vaikse ookeani piirkonna majanduspartnerluslepingu sõlmimiseks 2011. aasta jaanuaris. Paapua Uus-Guinea ratifitseeris lepingu 2011. aasta mais. Fidži valitsus hakkas lepingut kohaldama 2014. aasta juulis ja Samoa ühines majanduspartnerluslepinguga 2018. aasta detsembris. Saalomoni saared tegid sama 2020. aasta mais. Euroopa Parlament andis 18. detsembril 2024 oma nõusoleku Tuvalu, Niue ja Tonga ning 10. septembril 2025 Vanuatu ühinemiseks. Ühinemist valmistatakse ette Mikroneesia Liiduriikide, Marshalli Saarte Vabariigi ja Ida-Timoriga. Üksikasjalikuma teabe saamiseks vt ELi kaubandussuhted Vaikse ookeani piirkonnaga.

EUROOPA PARLAMENDI ROLL

Euroopa Parlament kui kaasseadusandja koos Euroopa Liidu Nõukoguga kujundab GSPga seotud määrusi, tagades, et kava kajastab ELi väärtusi.

Majanduspartnerluslepingute sõlmimiseks on vaja Euroopa Parlamendi nõusolekut ning parlamenti tuleb lepingute üle peetavate läbirääkimiste, nende sõlmimise ja rakendamise kõigis etappides täielikult ja viivitamata teavitada. Parlament tagab oma kontrolli ja järelevalve kaudu, et majanduspartnerluslepingutega edendatakse kaubanduse kõrval ka arengut.

Selle teabelehe on koostanud Euroopa Parlamendi välispoliitika analüüsi ja toe üksus. Lisateabe saamiseks külastage rahvusvahelise kaubanduse komisjoni veebisaiti.

Rasma Kaskina
04/2026